

improving the competitiveness of agro-industrial complex enterprises". *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 10, no. 2 (2024): 196-210.

DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-2-196-210>

Tomashuk, I. V., and Khaietska, O. P. "Vplyv aharnoho sektoru ekonomiky na stalyy rozvytok silskykh terytorii" [The Influence of the Agricultural Sector of the Economy on the Sustainable Development of Rural Areas]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 40 (2022).

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-1>

Tomashuk, I. V., and Tomashuk, I. O. "Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy z urakhuvanniam yevointehratsiinoho postupu derzhavy" [Development of Rural Areas of Ukraine Taking into Account the Country's European Integration Progress]. *Upravlinnia zminamy ta innovatsii*, no. 7 (2023): 40-49.

DOI: <https://doi.org/10.32782/CMI/2023-7-6>

Zakharchuk, O. V. "Tekhnichne zabezpechennia silskohospodarskykh pidpriemstv v Ukraini" [Technical Maintenance of Agricultural Enterprises in Ukraine]. *Ekonomika APK*, no. 2 (2019): 48-56.

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201902048>

УДК 330.88

JEL: Q01; Q14; Q18; Q50

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-281-289>

АРХІТЕКТУРА СКЛАДОВИХ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ ЦИРКУЛЯРНОЇ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

©2024 КУЗЬОМА В. В.

УДК 330.88

JEL: Q01; Q14; Q18; Q50

Кузьома В. В. Архітектура складових інституційного середовища розвитку циркулярної аграрної економіки

У статті обґрунтовано склад, характер дії та роль інституційного середовища в контексті прискорення розвитку циркулярних процесів у соціально-економічних аграрних системах і розроблено концептуальну схему архітектури його складових. Визначено детермінанти регіональної дифузії циркулярної економіки. Встановлено, що існують три ключові детермінанти ендогенної та екзогенної трансформації в бік переходу на циркулярні бізнес-моделі: наявність знань, сприйняття та розуміння вигод щодо руху матеріальних потоків; наявність, функціонування та зрілість логістичних і матеріальних ланцюгів вартості; цінності та моделі бізнес-активності та співробітництва. Доведено, що активізація циркулярних трансформацій в економіці вимагає глибокого розуміння механізмів руху матеріальних і логістичних потоків, що лежать в основі промислового симбіозу та екосистем. Такі системи повторно використовують ресурси, зменшуючи залежність від первинних матеріалів і оптимізуючи витрати. Спільне використання продуктів та ресурсів інституціоналізується через відповідну інфраструктуру та ринкові механізми. У запропонованій автором концепції структурна архітектура інституційного середовища для розвитку циркулярної агроекономіки складається з двох основних елементів: формального та неформального середовища. Формальне середовище безпосередньо впливає на мотиви, стимули та умови бізнесу, сприяючи впровадженню бізнес-моделей замкнутого циклу. Неформальне середовище діє опосередковано, формуючи та підтримуючи цінності, сприйняття та розуміння суспільством важливості циркулярних змін для теперішніх і майбутніх поколінь. Це опосередковане впливання виражається у формуванні економічних відносин через споживчі потреби, вподобання та запити, що створює попит на ринку товарів і послуг та служить конкурентним орієнтиром для бізнесу.

Ключові слова: формальне інституційне середовище, неформальне інституційне середовище, циркулярна економіка, детермінанти розвитку, аграрна економіка.

Рис.: 2. **Бібл.:** 29.

Кузьома Віталій Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет (вул. Георгія Гонгадзе, 9, Миколаїв, 54020, Україна)

E-mail: kuzyoma@mnau.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6763-2120>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/C-9056-2018>

UDC 330.88

JEL: Q01; Q14; Q18; Q50

Kuzoma V. V. The Architecture of the Institutional Environment Components for the Development of a Circular Agrarian Economy

The article substantiates the composition, nature of action and role of the institutional environment in the context of accelerating the development of circular processes in socioeconomic agrarian systems and develops a conceptual scheme of the architecture of its components. The determinants of regional diffusion of the circular economy are defined. It is determined that there are three key determinants of endogenous and exogenous transformation towards the transition to circular business models: availability of knowledge, perception and understanding of benefits regarding the movement of material flows; availability, functioning and maturity of logistics and material value chains; values and models of business activity and cooperation. It is proved that the intensification of circular transformations in the economy requires a deep understanding of the mechanisms of movement of material and logistical flows, which underlie industrial symbiosis and ecosystems. Such systems reuse resources, reducing dependence on primary materials and optimizing costs. The shared use of products and resources is institutionalized through appropriate infrastructure and market mechanisms. In the conception proposed by the author, the structural architecture of the institutional environment for the development of circular agro-economics consists of two main elements: formal and informal environment. The formal environment directly influences the motives, incentives and conditions of the business, facilitating the implementation of closed-loop business models. The

informal environment acts indirectly, forming and supporting the values, perception and understanding by society of the importance of circular changes for present and future generations. This indirect influence is expressed in the formation of economic relations through consumer needs, preferences and requests, which creates demand in the market of goods and services and serves as a competitive benchmark for business.

Keywords: formal institutional environment, informal institutional environment, circular economy, determinants of development, agrarian economy.

Fig.: 2. **Bibl.:** 29.

Kuzoma Vitalii V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Mykolaiv National Agrarian University (9 Heorhiia Honhadze Str., Mykolayiv, 54020, Ukraine)

E-mail: kuzyoma@mna.u.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6763-2120>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/C-9056-2018>

Інституційне середовище формується із сукупності факторів, умов та правил, які є необхідними та впливають на процеси та результати розвитку циркулярних трансформацій у соціально-економічних системах різного рівня управління. Традиційне інституційне середовище побудовано з урахуванням принципів лінійної економіки та містить систему принципів і логістичних ланцюгів, які у більшості, створюють перешкоди для переходу на бізнес-моделі замкненого циклу. Держава відіграє провідну роль у створенні нового інституційного середовища, принципи, стандарти та вимоги якого мають працювати як драйвери циркулярних трансформацій. Відповідна нормативно-правова база, фінансові інструменти та інноваційно-технологічна інфраструктура нового інституційного середовища мають стати фундаментом майбутніх циркулярних змін у бізнесі та споживчій поведінці суспільства. Взаємодія між факторами та елементами архітектури інституційного середовища є важливими детермінантами переходу до економіки замкненого циклу.

Проблеми розвитку циркулярної аграрної економіки досліджено в наукових роботах таких учених, як: Т. Власенко, І. Гришова І. Крюкова, І. Куровська, А. Кучер, Л. Кучер, К. Нестерова, Ю. Пащенко, С. Степаненко, С. Страпчук і деяких інших. Проте, незважаючи на збільшення кількості досліджень у цьому напрямку, питання трансформації екстрактивних інститутів в інклюзивні потребує додаткових системних досліджень, зокрема в напрямку визначення їх складових та обґрунтування взаємозв'язків між ними і налагодження ефективності їх діяльності.

Метою дослідження є окреслення складу, характеру дії та ролі інституційного середовища у прискоренні розвитку циркулярних процесів у соціально-економічних агросистемах і розробка концептуальної архітектури його складових.

Інституційні елементи архітектурного середовища для розвитку економіки уявляють собою систему специфічних складових, що визначають складні та багатофункціональні конфігурації со-

ціально-економічних, політичних, законодавчих та інших агенцій. До цієї системи входить нормативно-правове забезпечення бізнес-моделей економічного розвитку, права власності та форми господарювання, інституції податкового, фінансово-кредитного, бюджетного регулювання та інших форм ринкового регулювання, неформальні норми та стандарти існування та поведінки суспільства (традиції, культура), які в сукупності формують певні норми та правила поведінки, неформальні поведінкові норми суб'єктів суспільно-економічних відносин. Інституції формують загальні спільні цінності й орієнтири суспільного розвитку, а також діапазон можливих дій, правил і умов, що визначають напрями та способи досягнення поставлених у бізнесі та суспільстві цілей [1]. Чинники та фактори інституційного середовища є визначальними у спектрі окреслення майбутніх способів і напрямів трансформаційних змін, допомагають виявити слабкі місця на шляху циркулярних перетворень і створити необхідні сприятливі умови успішного переходу до циркулярних бізнес-моделей [2].

Зростання популярності бізнес-моделей замкненого циклу у світовій практиці вже набуває ознак глобальності та сталих трендів. Проте, незважаючи на це, масштабними й істотними залишаються перешкоди та бар'єри, що стримують темпи циркулярних трансформацій. Серед ключових із таких бар'єрів Фонд Еллен Макартур виділяє такі:

- ✦ неправильна оцінка природних та економічних ресурсів; значні транзакційні витрати, що стримують можливості співпраці при створенні ланцюгів вартості;
- ✦ недосконалі торговельна політика, що обмежує транскордонні потоки циркулярних товарів;
- ✦ повільні зміни споживчої поведінки та ціннісних орієнтирів споживачів;
- ✦ повільні темпи нарощування інвестиційних циркулярних потоків.

У даному контексті Фондом визначено п'ять стратегічних цілей для формування сприятливого інституційного середовища реалізації циркулярних перетворень:

- 1) стимулювання дизайну циркулярної економіки;
- 2) політика управління ресурсами, орієнтована на збереження та подовження цінності продукту;
- 3) узгодження податків і субсидій із цілями розвитку економіки замкнених циклів;
- 4) інвестування інновацій та циркулярної інфраструктури;
- 5) структурна зміна систем управління (зокрема, на засадах державно-приватного партнерства) як на національному, так і на міжнародному рівнях [3].

Стратегії та плани циркулярних трансформацій на практиці часто стикаються із повільними та інертними механізмами їх реалізації. Економічні та соціальні інституції розвиваються та вдосконалюються разом зі змінами, формують їх характер і можливості втілення у практичну площину управління. Інституції є важливим елементом промислових, соціальних та екологічних перетворень та основними факторами, що визначають їх довгострокову результативність.

Інституційне середовище просторових трансформацій лінійної економіки та економіки замкнутого типу вимагає розуміння того, як саме принципи циклічності можуть бути використані на практиці як стратегії змін і циркулярні замикання.

У даному контексті існують три ключові детермінанти ендогенної та екзогенної трансформації в бік переходу на циркулярні бізнес-моделі:

- 1) наявність знань, сприйняття та розуміння вигод від руху матеріальних потоків;
- 2) наявність, функціонування та зрілість логістичних і матеріальних ланцюгів вартості;
- 3) цінності та моделі бізнес-активності та співпраці (рис. 1).

Однією з базових інституційних умов активізації циркулярних трансформацій у економіці є повне розуміння, сприйняття та знання механізму руху матеріальних і логістичних потоків, на основі яких будуються виробничі (господарські) зв'язки в межах замкнених бізнес-моделей. Такі знання та застосування їх у практичній діяльності проявляються через створення моделей промислового симбіозу, промислових екосистем, у яких бізнес-суб'єкти використовують способи повторної переробки ресурсів (потоки відходів і енергію) для мінімізації входу в систему ресурсів первинного походження. Такі замкнені виробничі системи формують взаємовигідні взаємозв'язки між процесами та учасниками з метою оптимізації витрат і управлінських процесів. Формати повторного обміну ресурсами в межах одного виробничого циклу охоплюють декілька компаній, стимулюють створення спільної інфраструктури (матеріальної та логістичної) та є драйверами подальшого інноваційного розвитку.

Ланцюги створення вартості в межах замкнених виробничих циклів орієнтуються на спільне

Рис. 1. Детермінанти регіональної дифузії циркулярної економіки

Джерело: авторська розробка.

використання проміжних продуктів, повторне використання ресурсів і побічних продуктів та інституціоналізується за допомогою відповідної інфраструктури і механізмів ринкового обміну між учасниками ринку циркулярних товарів. Обсяги товаропотоків готових продуктів і послуг циркулярного походження визначаються попитом зацікавлених сторін у ринкових мережах. Обсяги попиту залежать від фактичного стану зрілості першого чинника регіональної дифузії циркулярної економіки – сприйняття та розуміння цінностей і бонусів економіки замкненого типу – і створюють нові специфічні умови та закономірності ринків циркулярних товарів. Така взаємодія детермінантів конфігурації дифузії циркулярної економіки проявляється створення як нових виробничих систем, так і нових функціональних мереж і соціально-економічних спільнот.

Втілення цінностей циркулярної економіки у практичній площині стимулює активний пошук нових моделей взаємовигідної співпраці, базисом якої є високий рівень соціальної відповідальності всіх учасників економічного процесу: бізнесу, держави, регіонів, споживачів. Соціально-економічна довіра в межах замкнених циклів формує потенціал для подальших стратегічних перетворень на засадах сталого розвитку. Таким чином, успіх практики циркулярних трансформацій формується спільно знаннями, дієвістю матеріальних і логістичних ланцюгів вартості, ринковими мережами та ступенем соціальної відповідальності всіх учасників циркулярних процесів.

Інституції та фактори, що визначають їх дію і результативність, представляються як соціально-економічні та промислові системи, які сприяють формуванню багатомірних конфігурацій та «правил гри» у бізнес-середовищі. Ці правила можуть носити як формальний характер (норми, закони, стандарти, ставки оподаткування та кредитування, санкції тощо), так і неформальний характер (погляди та переконання, цінності, культурні традиції та сценарії поведінки, очікування тощо). Інституції та фактори інституційного середовища є невід'ємним аспектом трансформаційних соціально-економічних і екологічних змін та передумовами їх успішного здійснення [4]. Інституційні фактори формують загальні вимоги, правила, цінності, дії та окреслюють діапазон можливих напрямків і засобів соціально-економічних змін [5].

Концептуальним базисом циркулярної економіки є підтримка і продовження корисності та цінності продуктів (ресурсів), що значною мірою визначається витратами та вигодами, які несуть бізнес, споживачі та суспільство загалом. Інституційні

умови визначають рамки, механізми та межі між витратами і вигодами учасників циркулярних трансформацій, що в кінцевому підсумку здійснює вплив на потенціал доходності та прибутковості. Інституційне середовище дає уявлення циркулярним процесам, як рухатись, за трьома ключовими напрямками: соціальний ефект і результат, співвідношення витрат і доходів, досягнення екологічних цілей і завдань розвитку. Сукупність інституційних чинників формує «правила гри» шляхом моделювання вподобань і цінностей споживачів (покупців), через що здійснюється активний вплив на індивідуальну та колективну споживчу і бізнес-поведінку в соціально-економічній системі. Інституційна структура, зокрема політична та законодавча сфери, визначають спектр витрат, за які економічна діяльність і бізнес мають нести відповідальність і, таким чином, впливає на рівень їх прибутковості [6].

Циркулярна економіка ілюструє виняткову важливість інституцій у процесі розподілу витрат і отримання доходів економічними агентами, зокрема в контексті захисту навколишнього природного середовища та збереження ресурсів. Інституції, дія яких проявляється через податкові, фінансові, інвестиційні, бюджетні інструменти, мають потужний потенціал впливу на активізацію циркулярних трансформацій. Так, китайський закон про просування циркулярної економіки став підґрунтям для розширення замкнених економічних систем виробництва та споживання [7]. У конституції кантону Женева Швейцарії зафіксовані принципи циркулярної економіки, спрямовані на підвищення ефективності використання природних ресурсів (землі та енергії) [8].

Права та можливості доступу та використання ресурсів, які регламентуються правовими інституціями, їх оцінка, моніторинг значною мірою визначають економічні вигоди та витрати за ланцюгами створення вартості та можуть сприяти максимальному їх замиканню. Соціальні інституції, забезпечуючи вплив на окремі категорії, верстви населення та суспільство загалом, формують передумови формування способу життя та певні сценарії споживчої поведінки, що є стимулом і визначальним вектором для бізнесу.

За класичного методичного підходу до управління у менеджменті під інституційним середовищем розуміють сукупність базових економічних, соціальних та юридичних правил, що формують відповідний фундамент для виробництва, розподілу, обміну та споживання в суспільстві [9]. Українські вчені Базилюк А. В. і Жулин О. В. інституційне середовище характеризують як спеціальні режими, необхідні для реалізації на практиці контурних

умов господарювання, та до його складу відносять: інноваційний потенціал країни та економіки; соціально-економічні норми та правила, організаційну структуру; традиції та стереотипи поведінки суспільства; природно-географічні та історичні умови. Головним елементом інституційної структури автори вважають державу. [10]. Доповнює методичну площину структури інституційного середовища Поворозник В. О., який крім зазначених, включає до її складу інституції, що формують примусовий механізм функціонування норм і правил та інституції, що сприяють вирішенню конфліктів між економічними суб'єктами [11].

Оліховська М. В. під сутністю інституційного середовища розуміє впорядковану сукупність інституцій, які формують необхідні обмеження для економічних суб'єктів для конкретної господарської системи шляхом формування меж політичної, соціальної та юридичної взаємодії між ними [12]. Окремі автори трактують зміст інституційного середовища через призму дії факторів зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності економічних суб'єктів [13; 14].

Склад інституційних детермінантів розвитку бізнес-суб'єктів аграрного сектора Кушнір С. поділяє дві групи: базисні (праця, власність, влада, управління, кластеризація, корпоративна соціальна відповідальність); похідні (ціна, конкуренція, інфраструктура, регулювання, підприємництво, екологізація виробництва) [15]. Шпикуляк О. Г. і Білокіна І. Д. склад елементів інституційного середовища розвитку аграрного сектора та аграрної економіки досліджують через характер їх впливу (стимулювальний і негативний) та відповідні наслідки [16].

Широко вживаними є методичні концепти, за яких вчені досліджують інституційне середовище у призмі вивчення окремих аспектів розвитку бізнес-суб'єктів (фінансового, інвестиційного, інноваційного тощо) [17–21].

Чекан І. В. у складі основних принципів, які забезпечують дію чинників інституційного середовища економіки, виділяє принцип емерджентності, принцип холізму та принцип складності [22].

Серед основних функцій інституцій, як головного регулятора економічних відносин у агросфері, Жук М. В. виділяє регулювання поведінки ринкових суб'єктів, мінімізацію витрат і зусиль на контракцію господарських договорів, інформатизацію процесу управління. Серед основних інституцій АПК автор відокремлює інституції влади, інституції норми, інституції-організації та інституції-контракти, неформальні інституції [23].

Гражевська Н. і Ходжаян А. інституційне середовище технологічних перетворень, орієтова-

них на підвищення рівня екологічності та циркулярності виробництва, пропонують оцінювати за такими критеріями: присутність держави в економіці (за показниками витрат на науку та інноваційний розвиток); фактичний рівень тінізації економіки; корупція [24].

Клевцевич Н. А. до системи факторів інституційного середовища розвитку циркулярної економіки відносить: 1) фактори публічного сектора – державні та регіональні органи управління; 2) фактори приватного сектора – юридичні та приватні особи – підприємці; 3) соціум – спільноти людей та суспільство загалом. Серед основних інституційних перешкод сучасності автором відокремлені недостатність інформації про циркулярні трансформації та їх потенційні можливості; неефективність координації дій різних органів та гілок державного управління; стратегічна невизначеність орієнтирів, цілей і показників циркулярних перетворень та їх основних результатів [25].

Дослідження факторів інституційного економічного середовища розвитку циркулярної економіки в Україні, проведені Зварич І., показали наявність таких проблем: відсутність експертного середовища; відсутність відповідного законодавчого регулювання та слабка нормативно-правова база стимулювання циркулярних перетворень; висока ступень лобізму з боку великих компаній; низький рівень обізнаності населення та бізнесу з питань сортування сміття та ключових засад циркулярної економіки [26].

Європейські науковці вплив інституційних чинників на розвиток циркулярних процесів у країнах ЄС поділяють на три основні види: примусовий тиск (стандарти, нормативи, санкції); нормативний тиск (законодавчі та муніципальні норми); миметричний тиск (імітація та демонстрація бажаної поведінки учасників процесу). Всі вони в комплексі забезпечують зміну інституційного середовища в напрямку його адаптації та сприяння циркулярним трансформаціям у економіці [27].

Такий концептуальний підхід знаходить підтримку та подальший розвиток у інших авторів, які вважають ці види інституційного впливу основними драйверами розвитку циркулярної економіки. При цьому найбільш ефективним драйвером науковці вважають інституції примусового характеру [28]. Інституційна підтримка може стати вагомим джерелом знань, порад, меж і контурів реалізації цілей циркулярної економік, але при цьому вона має повністю відповідати їм з точки зору потенціалу та механізмів підтримки [29].

Сьогодні уряди різних країн намагаються просувати та стимулювати розвиток циркулярних

трансформацій за допомогою створення сприятливих інституційних умов. Проте їх складність і багатогранність здійснюють істотний вплив на швидкість і динаміку очікуваних циркулярних змін. Інституційне середовище являє собою лише каркас для становлення та розвитку бізнес-моделей замкненого типу. Успіх їх ринкової реалізації визначається здатністю корпоративного управління до адаптації бізнесу до сукупності встановлених правил, умов і стандартів.

Вивчення складу, характеру дії та ролі інституційного середовища у прискоренні розвитку циркулярних процесів у соціально-економічних агросистемах дозволило окреслити його концептуальну архітектуру, наведену на *рис. 2*.

ВИСНОВКИ

Отже, структурно архітектура інституційного середовища становлення та розвитку циркулярної агроекономіки, за авторським підходом, включає дві основні складові: формальне та неформальне середовище. Елементи формального інституційного середовища мають прямий вплив на мотиви,

стимули й умови бізнесу в площині імплементації бізнес-моделей замкненого типу. Елементи неформального середовища діють опосередковано, через формування та підтримку цінностей, сприйняття, розуміння суспільством важливості циркулярних трансформацій як для теперішніх, так і для майбутніх поколінь. Такий опосередкований характер дії неформальних інституційних складових втілюється в економічні відносини через споживчі потреби, сподобання та запити покупців (споживачів), що створює відповідний попит на товари і послуги на ринку та є конкурентним орієнтиром для бізнесу. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Vatn A. Institutions for sustainability – Towards an expanded research program for ecological economics. *Ecological Economics*. 2020. Vol. 168. Art. 106507. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.106507>
2. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / за ред. З. Ватаманюка. Львів : Новий Світ-2000, 2005. 648 с.
3. Universal circular economy policy goals. *Ellen MacArthur Foundation*. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/universal-policy-goals/overview>

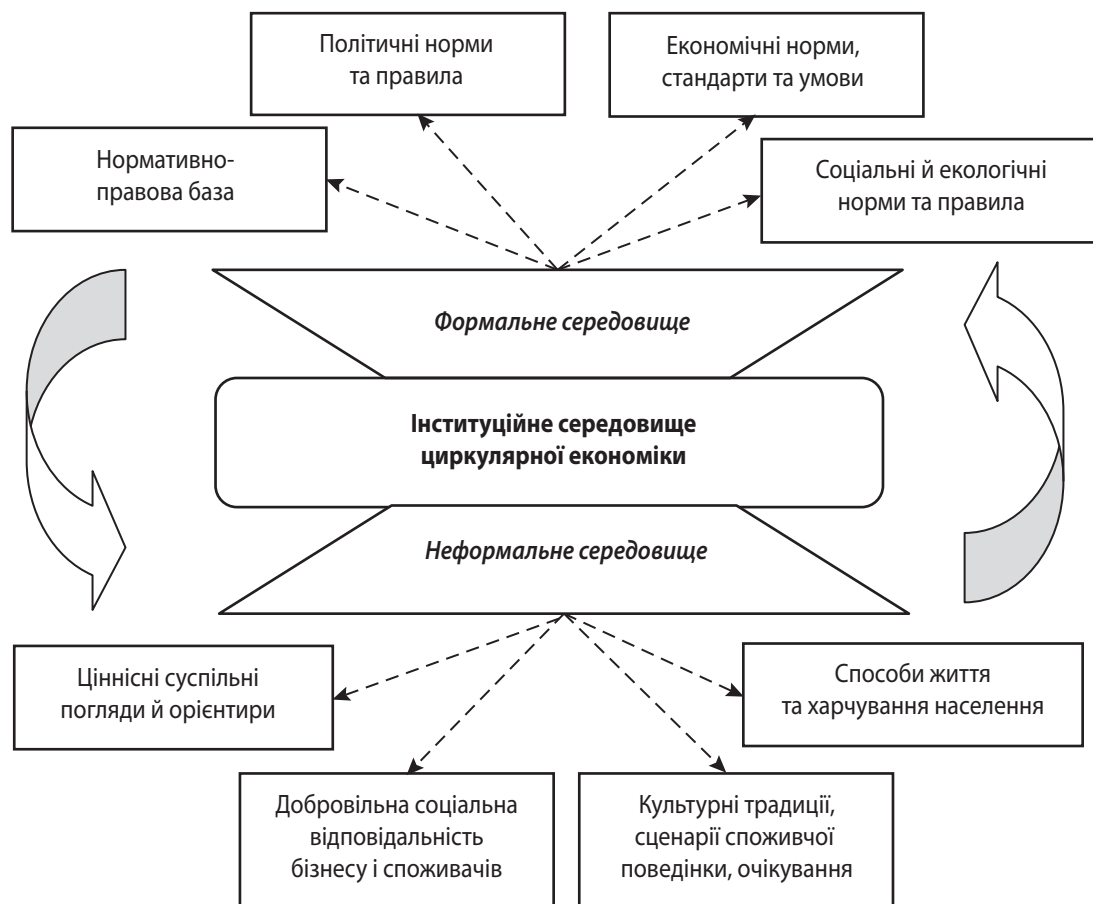

Рис. 2. Архітектура складових інституційного середовища розвитку циркулярної агроекономіки

Джерело: авторська розробка.

4. Дейнеко Л., Цыплицкая Е. Институциональные детерминанты промышленной политики: кластерный анализ стран мира. *Mind Journal*. 2019. No. 7. DOI: 10.36228/MJ.7/2019.12
5. Тарасенко Г. Д., Шibaєва К. І. Інституційні пастки і виходи з них за умов змішаної економіки під час реформ. *Наукові праці ДонНТУ. Серія «Економічна»*. 2010. Вип. 38-1. С. 169–175.
6. Мікловда В. П., Шандор Ф. Ф., Кубіній Н. Ю. та ін. Конкурентоспроможність економічних систем та стратегічне управління нею: гносеологічний та утилітарний ракурси : монографія. Ужгород : Карпатська вежа, 2015. 420 с.
7. Su B., Heshmati A., Geng Y., Yu X. A review of the circular economy in China: Moving from rhetoric to implementation. *Journal of Cleaner Production*. 2013. Vol. 42. P. 215–227. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.11.020>
8. Bocken N. M. P., Short S. W., Rana P., Evans S. A literature and practice review to develop sustainable business model archetypes. *Journal of Cleaner Production*. 2014. Vol. 65. P. 42–56. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.11.039>
9. Норт Д. Інститути, інституційні зміни та функціонування економіки / пер. з англ. А. Н. Нестеренко. Київ : Фонд економічної книги «Початок», 1997. 180 с.
10. Базилюк А. В., Жулин О. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 19–29. URL: <http://publications.ntu.edu.ua/eut/2015-01/019-029.pdf>
11. Поворозник В. О. Інституційні зміни в умовах трансформаційної економіки України : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2006. 19 с.
12. Оліховська М. В. Організаційно-економічне обґрунтування становлення та розвитку підприємств агробізнесу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Львів, 2012. 20 с.
13. Липич Л. Г. Інституційне середовище в технологічному розвитку підприємства. *Підприємництво і торгівля*. 2020. № 26. С. 45–50. URL: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2020-26-07>
14. Wiklund J., Patzelt H., Shepherd D. A. Building an Integrative Model of Small Business Growth. *Small Business Economics*. 2009. Vol. 32. No. 4. P. 351–374. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-007-9084-8>
15. Кушнір С. Формування інституційного середовища забезпечення функціонування аграрного сектору. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2. С. 85–92. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-85-92
16. Шпикуляк О. Г., Білокінна І. Д. Інституційне регулювання у забезпеченні розвитку аграрного сектору і підприємництва. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 7. С. 7–15. DOI: 10.37128/2411-4413-2019-7-1
17. Ільчук П. В., Шпомер Т. О. Інституційне середовище фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 4. С. 118–126. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/4_09_uk/23.pdf
18. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. Київ, 2015. 336 с.
19. Федулова Л. І., Марченко О. С. Інноваційні екосистеми: сутність та методологічні засади формування. *Економічна теорія та право*. 2015. № 2. С. 21–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2015_2_4
20. Сіренко Н. М. Інституціональне середовище інноваційного розвитку аграрного сектору. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2011. Вип. 3. С. 18–22.
21. Голян В. А., Гордійчук А. І., Шмаров Д. М. Інституціональне середовище комплексного розвитку аграрного сектору: пріоритети та механізми удосконалення. *Економіка та держава*. 2019. № 3. С. 23–29. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.23
22. Чекан І. В. Інституційне середовище стратегічного управління регіональним розвитком як система. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2019. Вип. 2. С. 79–84. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.2\(54\).79-84](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.2(54).79-84)
23. Жук М. В. Сутність інституцій та їхня роль у розвитку аграрного сектору України. *Бізнес-навігатор*. 2020. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.57-5>
24. Гражевська Н., Ходжаян А. Інституційне середовище як детермінанта ефективності промислового розвитку України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 3. С. 6–12. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/210-3/1>
25. Клевцевич Н. А. Циркулярна економіка: концептуальні особливості, перешкоди впровадження в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2023. Вип. 70. С. 22–26. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure70-4>
26. Зварич І. Стратегічні пріоритети реалізації дорожньої карти циркулярної економіки в Україні. *Світ фінансів*. 2020. № 4. С. 23–38. DOI: 10.35774/sf2020.04.023
27. Alonso-Almeida M., Rodríguez-Antón J. M. The Role of Institutional Engagement at the Macro Level in Pushing the Circular Economy in Spain and Its Regions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. Vol. 17. Iss. 6. Art. 2086. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17062086>
28. Zeng H., Chen X., Xiao X., Zhou Z. Institutional pressures, sustainable supply chain management, and circular economy capability: Empirical evidence

- from Chinese eco-industrial park firms. *Journal of Cleaner Production*. 2017. Vol. 155. P. 2. P. 54–65.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.10.093>
29. Avdiushchenko A., Zajac P. Circular economy indicators as a supporting tool for European regional development policies. *Sustainability*. 2019. Vol. 11. Iss. 11. Art. 3025.
DOI: <https://doi.org/10.3390/su11113025>

REFERENCES

- Alonso-Almeida, M., and Rodriguez-Anton, J. M. "The Role of Institutional Engagement at the Macro Level in Pushing the Circular Economy in Spain and Its Regions". *International Journal of Environmental Research and Public Health*, art. 2086, vol. 17, no. 6 (2020).
DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17062086>
- Avdiushchenko, A., and Zajac, P. "Circular economy indicators as a supporting tool for European regional development policies". *Sustainability*, art. 3025, vol. 11, no. 11 (2019).
DOI: <https://doi.org/10.3390/su11113025>
- Bazyliuk, A. V., and Zhulyan, O. V. "Inklyuzyvne zrostantia yak osnova sotsialno-ekonomichnoho rozvytku" [Inclusive Growth as the Basis of Socio-Economic Development]. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti*, iss. 1 (2015): 19-29. <http://publications.ntu.edu.ua/eut/2015-01/019-029.pdf>
- Bocken, N. M. P. et al. "A literature and practice review to develop sustainable business model archetypes". *Journal of Cleaner Production*, vol. 65 (2014): 42-56.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.11.039>
- Chekan, I. V. "Instytutsiine seredovyshe stratehichnoho upravlinnia rehionalnym rozvytkom yak sistema" [Institutional Environment of Strategic Management of Regional Development as a System]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*, no. 2 (2019): 79-84.
DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.2\(54\).79-84](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.2(54).79-84)
- Deyneko, L., and Tsyplitskaya, Ye. "Institutsionalnyye determinanty promyshlennoy politiki: klasternyy analiz stran mira" [Institutional Determinants of Industrial Policy: Cluster Analysis of Countries Around the World]. *Mind Journal*, no. 7 (2019).
DOI: 10.36228/MJ.7/2019.12
- Fedulova, L. I., and Marchenko, O. S. "Innovatsiini ekosystemy: sutnist ta metodolohichni zasady formuvannia" [Innovative Ecosystems: The Sense and Methodological Frameworks of Formation]. *Ekonomichna teoriia ta pravo*, no. 2 (2015): 21-23. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2015_2_4
- Holian, V. A., Hordiichuk, A. I., and Shmarov, D. M. "Instytutsionalne seredovyshe kompleksnoho rozvytku aharnoho sektora: priorytety ta mekhanizmy udoskonalennia" [Institutional Environment for Integrated Development of the Agricultural Sector: Priorities and Improvement Mechanisms]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 3 (2019): 23-29.
DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.23
- Hrazhevska, N., and Khodzhaian, A. "Instytutsiine seredovyshe yak determinanta efektyvnosti promyslovoho rozvytku Ukrainy" [Institutional Environment as a Determinant of Efficiency of Industrial Development of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 3 (2020): 6-12.
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/210-3/1>
- Ilchuk, P. V., and Shpomer, T. O. "Instytutsiine seredovyshe finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku silskohospodarskoho mashynobuduvannia" [Institutional Environment of Financial Support for the Innovative Development of Agricultural Engineering]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, iss. 4 (2018): 118-126. http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/4_09_uk/23.pdf
- Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid* [Innovative Ukraine 2020: National Report]. Kyiv, 2015.
- Instytutsiini zasady formuvannia ekonomichnoi systemy Ukrainy: teoriia i praktyka* [Institutional Foundations of the Formation of the Economic System of Ukraine: Theory and Practice]. Lviv: Novyi Svit-2000, 2005.
- Klievtsievych, N. A. "Tsyrkuliarna ekonomika: kontseptualni osoblyvosti, pereshkody vprovadzhennia v Ukraini" [Circular Economy: Conceptual Features, Obstacles to Implementation in Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, vol. 70 (2023): 22-26.
DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct70-4>
- Kushnir, S. "Formuvannia instytutsiinoho seredovyshe zabezpechennia funktsionuvannia aharnoho sektoru" [Formation of an Institutional Environment for Ensuring the Economic Security of the Agrarian Economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 2 (2019): 85-92.
DOI: 10.25140/2411-5215-2019-2(18)-85-92
- Lypch, L. H. "Instytutsiine seredovyshe v tekhnolohichnomu rozvytku pidpriemstva" [Institutional Environment in the Technological Development of the Enterprise]. *Pidpriemnytstvo i torhivlia*, no. 26 (2020): 45-50.
DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2020-26-07>
- Miklovda, V. P. et al. *Konkurentospromozhnist ekonomichnykh system ta stratehichne upravlinnia neiu: hnoseolohichni ta utylitarni rakursy* [Competitiveness of Economic Systems and Its Strategic Management: Epistemological and Utilitarian Perspectives]. Uzhhorod: Karpatska vezha, 2015.
- Nort, D. *Instytuty, instytutsiini zminy ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, Institutional Changes and Functioning of the Economy]. Kyiv: Fond ekonomichnoi knyhy «Pochatok», 1997.
- Olikhovska, M. V. "Orhanizatsiino-ekonomichne obgruntuvannia stanovlennia ta rozvytku pidpriemstv ahrobiznesu" [Organizational and Economic Justification of the Formation and Development of Agribusiness Enterprises]: *avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.00.04, 2012.

- Povoroznyk, V. O. "Instytutsiini zminy v umovakh transformatsiinoi ekonomiky Ukrainy" [Institutional Changes in the Conditions of the Transformational Economy of Ukraine]: *avtoref. dys... kand. ekon. nauk*: 08.01.01, 2006.
- Shpykuliak, O. H., and Bilokinna, I. D. "Instytutsiine rehu-liuvannia u zabezpechenni rozvytku ahrarnoho sektoru i pidpriemnytstva" [Institutional Regulation in Providing Development Agrarian Sector and Entrepreneurship]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, no. 7 (2019): 7-15. DOI: 10.37128/2411-4413-2019-7-1
- Sirenko, N. M. "Instytutsionalne seredovyshe innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektora" [Institutional Environment of Innovative Development of the Agricultural Sector]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria*, no. 3 (2011): 18-22.
- Su, B. et al. "A review of the circular economy in China: Moving from rhetoric to implementation". *Journal of Cleaner Production*, vol. 42 (2013): 215-227. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.11.020>
- Tarasenko, H. D., and Shybaieva, K. I. "Instytutsiini pastky i vykhody z nykh za umov zmishanoi ekonomiky pid chas reform" [Institutional Traps and Ways Out of Them under the Conditions of a Mixed Economy During the Reforms]. *Naukovi pratsi DonNTU. Seriiia «Ekonomichna»*, no. 38-1 (2010): 169-175.
- "Universal circular economy policy goals". *Ellen MacArthur Foundation*. <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/universal-policy-goals/overview>
- Vatn, A. "Institutions for sustainability - Towards an expanded research program for ecological economics". *Ecological Economics*, art. 106507, vol. 168 (2020). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.106507>
- Wiklund, J., Patzelt, H., and Shepherd, D. A. "Building an Integrative Model of Small Business Growth". *Small Business Economics*, vol. 32, no. 4 (2009): 351-374. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-007-9084-8>
- Zeng, H. et al. "Institutional pressures, sustainable supply chain management, and circular economy capability: Empirical evidence from Chinese eco-industrial park firms". *Journal of Cleaner Production*, vol. 155, no. 2 (2017): 54-65. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.10.093>
- Zhuk, M. V. "Sutnist instytutsii ta yikhnia rol u rozvytku ahrarnoho sektora Ukrainy" [The Essence of Institutions and Their Role in the Development of the Agrarian Sector of Ukraine]. *Biznes-navihator*, no. 1 (2020). DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.57-5>
- Zvarych, I. "Stratehichni priorytety realizatsii dorozhnyoi karty tsyrkuliarnoi ekonomiky v Ukraini" [Strategic Priorities of Circular Economy Road Map Implementation in Ukraine]. *Svit finansiv*, no. 4 (2020): 23-38. DOI: 10.35774/sf2020.04.023